

Bitskey István: Eszmék, művek, hagyományok

(Tanulmányok a magyar reneszánsz és barokk irodalomról)

Csokonai Könyvtár (Bibliotheca Studiorum Litterarium) 7.

Szerk. Bitskey István és Görömbei András

Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1996, 340 l.

Az 1993-ban indult Csokonai Könyvtár sorozat a KLTE Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetének négy tan-székén folyó kutatómunka eredményeivel is-merteti meg az érdeklődő olvasókat. A soro-zat eddig megjelent kötetei jelzik, hogy az Intézet vizsgálódási, kutatási körébe a ma-gyar irodalom nagy korszakai mellett általá-nosabb irodalomelméleti kérdések is tarto-znak. Debreczeni Attila: *Csokonai, az újra-kezdések költője (A felvilágosult szemlélet-mód fordulata az életműben)*, S. Varga Pál: *A gondviselэшittől a vitalizmusig (A magyar líra világképének alakulása a XIX. század második felében)*, Tamás Attila: *Értékterem-tők nyomában (Művek, irányzatok, elméleti kérdések)*, Dobos István: *Alaktan és értel-mezéstörténet (Novellatípusok a századfor-duló magyar irodalmában)*, Imre Mihály: *„Magyarország panasza” (A Querela Hun-gariae toposz a XVI–XVII. század irodalmá-ban)*, Márkus Béla: *Átdolgozások kora (Sar-kadi Imre és a sematizmus)* című munkákat követően jelent meg az elmúlt évben Bitskey István könyve a magyar reneszánsz és ba-rokk irodalom illetve művelődéstörténet tárgykörében, a szerző korábbi tanulmányai-nak válogatott és szerkesztett gyűjteménye. A XV. század közepe és a XVIII. század közepe közötti három évszázad meghatározó irányzatait, eszmeáramlatait, írói alkotásait elemző írások szorosan kapcsolódnak egy-máshoz és a szerző korábbi könyveihez is (*Hítviták tüzeben*, Bp., 1978.; *Humanista erudíció és barokk világkép*, Bp., 1979.; *Magyar emlékirók*, Bp., 1982.; *Így élt Beth-len Gábor*, Bp., 1984.; *Pázmány Péter*, Bp., 1986.).

A kötet 24 tanulmányból áll. Tíz a rene-szánsz (*A reneszánsz vonzásában* c. fejezet

9–116. old.), tíz a barokk (*A barokk jegyében* 117–267. old.) magyar irodalmához és szel-lemi, művelődéstörténeti kérdéseihez kap-csolódik, négy pedig (*Múlt és jelen* c. fejezet, 269–291. old.) — a szerző „Elöljáró levél-ben” írott megfogalmazása szerint — „a múlt örökségének továbbélő jeleit, a hagy-o-mányozott értékek megőrződésének módjait kíséri figyelemmel”. A gyűjteményes kötet egyúttal adózni kíván Bán Imre és Klaniczay Tibor emlékének is.

A tanulmányok számát tekintve a kötet azonos teret szentel a reneszánsz és a barokk kornak, de az írások tárgya alapján bizonyos arányeltolódás, hangsúlybeli különbség fi-gyelhető meg. „A reneszánsz vonzásában” c. fejezetben több a kultúr- és művelődéstörté-neti tárgyú tanulmány, mint a szó szorosabb értelmében vett irodalomtörténeti, sőt tudom-ánytörténeti írással is találkozhatunk (*Balas-si-értelmezések*, 1899–1994, 68–84. old.). A barokk korszakot felölelő tanulmányok vi-szont jobban kapcsolódnak irodalmi, eszté-tikai, stílári kérdésekhez, és kisebb a műve-lődéstörténet aránya. Emellett azonban a kor kiemelkedő személyiségeinek arcképéhez újabb adalékokat kínáló írások is előfordul-nak, mint például *Esterházy Miklós, a hit-vitázó nádor* c. tanulmány (204–218. old.).

Bitskey István kötete számos új szem-pontot és kutatási irányt villant fel. A „Tra-díció és reprezentáció (*Humanista szerzők Mátyás király udvari ünnepeiről*)” c. ta-nulmány (16–26. old.) például szorosan kap-csolódik ahhoz az újabb kutatási körhöz, mely az udvari ünnepek jellegét, repre-zentatív funkcióját, a kialakuló központosí-tott fejedelmi udvarok etikettjét elemzi, s eb-ből következően szélesebb vizsgálódási fel-adatot jelent, mit a szűkebb értelemben vett

szakterületekre korlátozódó kutatások, így interdiszciplináris jellegű. Több — ehhez hasonló — tanulmány is szerepel a kötetben, mint például *A magyarországi reformáció kialakulása és fejlődési irányai* (34–46. old.), *Luther és a magyar művelődés* (47–54. old.), *Bethlen Gábor és a magyar művelődés* (110–115. old.) vagy a *Katolikus megújulás és barokk műveltség* (117–132. old.) című írások.

A kötet elsősorban a reneszánsz és a barokk újszerűségét hangsúlyozza, és sokkal kevesebb szó esik arról, hogy milyen sok szállal kapcsolódik mindkét nagy művészeti–művelődéstörténeti korszak a korábbi hagyományokhoz. Az első tanulmány („Az ország meg annak lakosai hasznára”. Mátyás király emlékezete) például kiemeli Mátyás „korszerű neveltetését”, széleskörű érdeklődését, nyelvismeretét, amit a reneszánsz szellemiség következményének tekint, jóllehet hasonló példákat a középkor uralkodói köréből is említhetnénk. A Luxemburgok neveltetésében például mindig nagy hangsúlyt kapott a nyelvtudás (Zsigmond király több mint fél tucat nyelven beszélt), II. (Hohenstauf) Frigyes pedig, aki ugyancsak számos nyelvet ismert, köztük az arabot is, érdeklődését tekintve szinte semmiben sem különbözött a reneszánsz kori Mátyás érdeklődésétől. A Tradíció és reprezentáció (16–26. old.) c. tanulmányban a szerző szól arról, hogy Mátyás ünnepségein lovagi tornákat is rendeztek. Ehhez kapcsolódóan talán érdemes lett volna említést tenni arról, hogy ez a „középkori hagyomány” udvari ünnepségek alkalmával a XV., sőt még a XVI. században is Európa csaknem valamennyi uralkodói udvarában továbbélt. Mátyás egyáltalán nem számított kivételnek azért, mert a tornákon személyesen részt vett. II. Henrik francia király éppen egy lovagi tornán vesztette életét 1559-ben. Mátyás udvara minden tekintetben a korabeli európai gyakorlatot és mintákat követte, sőt — ahogyan a szerző is megállapítja — dinasztikus tradíciók hiányában, „homo novus”-ként azt a szokásosnál nagyobb pompával, a reneszánsz szellemiség jegyében, antik elemekkel is ötvözve igyekezett túlszárnyalni.

A kötet tanulmányainak — témájukból következően — nem feladata és célja a reneszánsz vagy barokk kor történeti hátterének bemutatása, de sok esetben ez mégis elkerülhetetlen. Ezt a szerző is érezte, mert többször utal ilyen jellegű problémákra. A *Katolikus megújulás és barokk műveltség* (117–133. old.) c. írásban az a megjegyzés, hogy az inkvizíció hiánya nem jelentette az államvalással szembeforduló teológusok büntetlenségét (123. old.), érzékelteti, hogy a korai újkorban a felekezeti kérdések, hatások mindegyik politikai–hatalmi érdekektől függetlenek, a különböző egyházak — természetesen eltérő mértékben — mindenhol alárendelődtek a fejedelmi hatalomnak.

A barokk korszakkal foglalkozó tanulmányok között — érzékeltetve annak uralkodó szellemiségét — viszonylag nagyobb hangsúlyt kap a hitvitázó-irodalom kérdéseinek tárgyalása (*Pázmány grazi vitairatai; Pázmány Péter Korán-cáfolata; Esterházy Miklós, a hitvitázó nádor*). Különös érdeklődésre tarthat számot a Pázmány Korán-cáfolatáról szóló tanulmány, hiszen a XVII. századi Magyarországon nagyon is aktuális ügy volt a török kérdés. Az írás nem csak azért érdemel figyelmet, mert itt jelenik meg először, s így „kilóg” a sorból, hanem azért is, mert Pázmánynak ezt a munkáját még nem vizsgálták. A tíz barokk témájú írásból — a belső arányokat tekintve szintén figyelemre méltóan — a szerző két tanulmányt szentel a korszakban megjelenő új, a történetírástól önmagát tudatosan és határozottan elkülönítő műfajnak, az emlékiratnak (*História, emlékirat, önvallomás; Mikes Kelemen és a magyar emlékirat*). A protestáns és katolikus oldalon egyaránt kiemelkedő oktatási, nevelési kérdéseket érintve Bitskey István külön tanulmányban emlékezik meg a korszak egyik legkiválóbb, pedagógiai munkásságáról híres hazai professzoráról, Comeniusról (*Válságkép és reformprogram Comenius tervezetében*).

A könyv végén részletes jegyzetapparátus és névmutató található.

Pósán László